

Pisac intelektualac u globaliziranoj agendi: promišljanje o siromašnima na multikulturalnom tržištu*

Rastužuje me sporedna uloga koja se posvećuje raspravi o shvaćanjima i funkciji intelektualca u društvu (bilo na državnoj, bilo na kojoj drugoj razini). Svjestan sam opasnosti kojoj se izlažemo kada uđemo u bitku bez straha; svjestan sam neprijatelja koji se zadovoljno smiješi čim ugleda Ahilovu petu; svjestan sam makijavelističkog iskorištavanja koje može proisteći iz iskrene samokritike; svjestan sam labirinata poštenja u politici poput naše. Ali ne prihvaćam potpunu tišinu.

(Silviano Santiago, *Em liberdade*, str. 159)

Kada je stigao u Sjedinjene Američke Države imao je manje od stotinu dolara. Pročelnica Odsjeka za španjolski i portugalski jezik na Berkeleyju dočekala ga je u zračnoj luci San Francisca odjevena u crno, plave kose, smješkajući se kao da je sama djelomice kriva, vjerujem, zbog tolikih neugodnosti koje mi je prouzročio američki konzulat u São Paulu, te zato što nisam iz visokih akademskih krugova, zato što sam nezaposlen, bez stalne adrese, protiv svega toga su se borili – dva-tri puta moja putovnica vratila se u Porto Alegre bez vize – bojeći se, zasigurno, da želim emigrirati kao mnogi moji sunarodnjaci.

(João Gilberto Noll, *Berkeley em Bellagio*, str. 16)

Kada sam izašao kroz vrata na carini s dva teška kovčega i vrećom obješenom na ramenu, nisam ni pomislio pogledati prema onima koji su iza užeta čekali putnike koji su pristizali na svoje odredište. Upravo sam stigao u londonsku zračnu luku Heathrow.

(João Gilberto Noll, *Lorde*, str. 9)

U eri bogatoj sredstvima virtualne komunikacije, elektroničkim knjigama, blogovima, u širenju izdavačkog tržišta i njegovih prepoznatih korisnosti i, paradoksalno, štetnosti, istražiti ću, polazeći od knji-

ževnosti, krizu i osiromašenje intelektualne rasprave u ovom desetljeću, kao i položaj pisca iz država u nastanku, kroz multikulturalnu panoramu koja se naziva “globalizacija”.

Bavit ću se piscem intelektualcem kao likom triju djela dvojice suvremenih pisaca: *Em liberdade* (*Na slobodi*, 1981) Silviana Santiaga, *Berkeley em Bellagio* (*Berkeley u Bellagiu*, 2002) i *Lorde* (*Lord*, 2004) Joãoa Gilberta Nolla. Ta tri teksta predstavljaju temelj korpusa suvremene književnosti u kojima se uloga pisca intelektualca predstavlja kao nešto što besciljno pluta potrošačkim tržištem, očigledno u neskladu sa svakodnevnim obećanjima kojima ekonomska planetarizacija vitla i prodaje ih, uzdižući autora i slaveći njegova djela poput robe koja postiže uspjeh u globalnim i nacionalnim okvirima.

U djelu *Em liberdade*, lik pisca Graciliana Ramosa, pseudoautora dnevnika, zaključuje, tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća, da brazilski modernizam uspostavlja borbu između različitih pobjedničkih mogućnosti kako bi se stvorile kategorije nacionalnog i utopijskog mišljenja, međutim vrijeme istraživanja, pisanje i objavljivanje romana *Em liberdade* smješteno je u sedamdesete i osamdesete godine 20. stoljeća, te je u njemu prisutno melankolično donošenje odluke o kraju utopija s kraja 20. stoljeća, u kojem je vizija o utopijama, puna nade i čak autoritativna, nagrizena.

U Nollovu djelu, s druge strane, pojavljuju se likovi koji djeluju u zadnjim desetljećima 20. i početkom 21. stoljeća, kada se ponovo potvrđuje, kroz ironijski skepticizam, kriza utopija. Ocrta se, nadalje, sraz između snova pisca intelektualca zbog novca i statusa koji postiže (ili ne postiže) u zamjenu za svoju kulturnu robu, te njegov neprestani sukob s pravilima ustroja svijeta koji donosi globalizirana elita, više zainteresirana za materijalna dobra iskoristiva za konkretne izravne ciljeve.

Polazim od pretpostavke da se u internacionalizaciji pisca intelektualca na tržištu globalne agende taj toliko hvaljeni multikulturalizam može slagati s “usavršavanjem pravila” sustava, te dovodi do toga da subjektivnosti podliježu logici igre, uzrokujući da ljudi u potrazi za protagonizmom postaju novi gubitnici globalnoga poretka.

* Lucia Helena (Savezno sveučilište Fluminense, Savezno sveučilište Rio de Janeiro i Nacionalno vijeće za znanstveni i tehnološki razvoj) održala je predavanje na otvorenju *Druge interdisciplinarne konferencije jezika i povijesnih diskursa (Liedih)* na Saveznom sveučilištu Rio de Janeiro 2. lipnja 2015. Ovaj tekst u proširenoj verziji prvotno je objavljen u časopisu *Brasil/Brazil* (br. 50, godina 25, 2014), u posebnom izdanju o internacionalizaciji brazilске književnosti. To je dvojezični časopis koji se izdaje pod pokroviteljstvom Sveučilišta Brown, Rhode Island, SAD, i Kulturnog udruženja ostavštine Érica Veríssima, Porto Alegre, Brazil.

U razvijenom svijetu, kao što se može vidjeti u romanima *Berkeley em Bellagio* i *Lorde*, mogućim piscima intelektualcima i useljenicima dodijeljene su drugorazredne uloge – primjer pisaca i intelektualaca iz ne-dominantnih država, kao što su protagonisti tih dvaju romana.

Važno je napomenuti da se hipoteza mojega rada ne bavi izravno i direktno položajem intelektualca u konkretnim situacijama stvarnoga života ovoga ili onoga pisca. Predmetom se bavim polazeći od onoga što su oblikovali pripovjedači i likovi pisci tematizirani u romanima *Em liberdade* (1981), *Berkeley em Bellagio* (2002) i *Lorde* (2004).

S obzirom da je termin “suvremen/a” širok pojam, zasluži je razgraničavanje i pojašnjenje. On se ne bi trebao reducirati na pokazatelja nečega što je objavljeno u sadašnjosti, na prirodan i/ili naivan način, budući da se tim terminom upućuje na složen oblik obuhvaćanja temporalnosti. Iako se odnosi na sadašnjost, izraz suvremen/a otkriva da je to jedno proširenje vremena oblikovano ne samo onime što se pojavljuje u nekoj epohi, već i onime što u njoj još uvijek može odjeknuti iz prošlosti koja nije u potpunosti završila, a isto je tako u stanju uhvatiti, poput osjetljive antene, ono što još treba doći. Esej, dakle, pod suvremenim/a promišlja temporalnost u kojoj se artikulira “nesvršena” prošlost, “sadašnji trenutak” i virtualnost iščekivanja sutrašnjosti. Te mnogostruke dimenzije konfiguriraju se poput nelinearnih zamućenih zona, koje teže stvaranju onoga što je Clarice Lispector uobličila u *Zvezdanom trenutku*, kao važnost i nestalnost “sadašnjeg trenutka”.

Time se ističe da odabrani tekstovi dopuštaju raspravu o položaju intelektualca i njegove projekcije (ili ne) na međunarodnoj sceni u dva razdoblja; na prvom mjestu, od 1930. do 1940, pod punim nadzorom diktature Nove države, a zatim, prema nekim teoretičarima, od 1980. naovamo, za vrijeme iskustva jednoga mogućeg neoimperijalističkog totalitarizma, koji se provodio u okviru globalizacije.

Tri teksta približavaju se ideji *granične fikcije*, jer ih neupućen čitatelj ne može prepoznati kao romane u uvriježenom tradicijskom smislu te estetičke forme. Ponajprije zato što je u njima jezično tkivo prepuno intertekstualnosti i miješanja žanrova, te izlazi iz okvira modela romana iz 19. stoljeća, različito od onoga što imamo u romantizmu, realizmu i naturalizmu. A zatim i zato što jezik koji prenosi doslovni tekst tih triju invencija pokazuje da posjeduje svijest o potencijalu kritičkog i teorijskog ogleđa koji se u njima artikulira i koji funkcionira kao pokretački materijal estetičke odgovornosti koja je prenesena čitatelju kroz vlastitu fikciju, potičući ga na taj način, suptilno i uz ironiju, da prestane biti *čitatelj vampir* koji iz značajnog materijala želi izvući tobože jedini sadržaj, kako bi čitatelj mogao postati koautor razvoja bezbrojnih slojeva značenja koja prodiru u fikciju.

Vremenska distanca između Santiagove knjige i dviju Nollovih knjiga, osim razlike između njih, zahtijeva da se preliminarno objasni izbor tih triju

romana, budući da bi isprva Silvanov tekst (povezujući kolonijalno razdoblje do 1930. i vojni udar) čitatelju mogao djelovati kao da to djelo ne bi trebalo biti uključeno u raspravu o globalizaciji.

Međutim, u slojevima kojima je prekriven taj kameleonski tekst, uočljiv je kompleksan rad od velikog značaja na području filozofije kulture koji je vrijedan obrade.

Što se time želi reći?

Roman *Em liberdade*, kao i Nollovi romani, polazi od oblikovanja pisca intelektualca, navodeći na novo promišljanje tragova udaljenije suvremenosti, razdoblja od 1970. do 1980, u današnjici, u sadašnjem trenutku pisanja, preko poveznice koju uspostavlja između smrti Cláudia Manuela da Coste u kolonijalnom razdoblju i smrti Vladimira Herzoga 1975, za vrijeme vojne diktature. Ta kompleksna poveznica temporalnosti podsjeća na razmišljanje Agambena o trajnosti, u suvremenosti, jedne prošlosti koja nije prošla, zapleta o vremenu koji dovodi do toga da roman *Em liberdade* djeluje u povijesnom ključu koji, na prvi pogled, kao da ne postoji u fikcijskim poveznicama u *Berkeleyju* i *Lordeu*.

Pitanje poimanja povijesti kao pokretačice prisutno je u sva tri romana premda je očitije u naraciji romana *Em liberdade*. U njemu se potiče ponovno iznalaženje jezika na razini označitelja, a ono što iz toga proizlazi jest ponovno učenje lekcija Rolanda Barthesa iz njegovih *Predavanja*: tekst u jezičnom tijelu, preko pripovjedača u prvom licu iz *Em liberdade*, dobiva natrag mnoga iskustva zatvorskoga života od pripovjedača iz djela Graciliana Ramosa *Memórias do cárcere* (*Zatvorski memoari*, 1953). Ali ne samo to: on prokazuje zatvor, toliko puta zaboravljen ili potisnut u tavnici jezika kada se jezik ne obnavlja i kada se ne usuđuje izaći iz okvira strukture izlizanih formi koje su se pretvorile u klišeje. Prenijeti u sadašnji trenutak promišljanja Silviana Santiaga u njegovu sjajnom romanu *Em liberdade* također znači istaknuti da globalizacijska faza u sebi nosi produženje iznimnih trenutaka vladavine prava, ponovljenih u aktualnom životu planeta i tijekom svjetske i brazilske povijesti.

Sjediniti fikciju Silviana Santiaga – u korelaciji mreže etičkih i estetičkih perspektiva – s djelom Joãoa Gilberta Nolla, koje obrađuje suvremenu kontinentalnu i nadmoćnu samoću koja se proteže na subjektivnost globalizacije, upućuje na činjenicu da se tri knjige o kojima se ovdje raspravlja bave jednim od najsuptilnijih lukavstava našeg vremena: lutanjem i gubitkom slobode te subjektivnosti u kulturi novca u globaliziranom svijetu. Osvrću se i na totalitarizam također prisutan u procesu globalizacije, što je vidljivo u poništenju razlike, za razliku od površne pohvale različitoga, odnosno, onih izgubljenih i poniženih bića uhvaćenih u književnim zapletima.

Santiagova fikcija predstavlja *hommage* Gracilianu Ramosu kao intelektualcu i pastiš stila toga pisca koji je navodno napisao dnevnik prije pisanja romana *Memórias do cárcere*. Prepušten na brigu Alexandru

Euláliu, dnevnik će predati Silvianu Santiagu koji je na rukopisu radio kao urednik. Međutim, Graciliano Ramos nikada nije napisao dnevnik koji bi prethodio njegovom romanu *Memórias do cárcere*. Taj dnevnik postoji samo kao Silvianova fikcija.

Fikcija Silviana Santiaga pripovijeda o piscu intelektualcu pretvarajući se da se radi o tekstu Graciliana Ramosa u razdoblju od 1930. do 1940., u kojem se još uvijek ne može govoriti o globalizaciji, niti o tečnom modernizmu, kategorijama koje su danas na snazi. Kroz čitav tekst proteže se važna rasprava između kategorije nacionalnoga i njegove prakse autoritativnog domoljublja, i interesa suprotnoga tome, s Gracilianove strane, prema kojem je situacija pisaca koji su se odlučili povezati s Novom državom preko svake mjere neugodna. To se može vidjeti na prvom projektu (frustriran i ispitivan u *São Bernardu*) teksta *Paula Honória*, koji je kao lik podijelio posao pisanja u serijama svakome prijatelju ponaosob, a koji su radili besplatno, dok je on, kako bi zaradio, stavio svoje ime na naslovnici i postao autor tuđeg djela. Taj projekt podliježe "huku sove" i po svaku cijenu uništenju ideala modernizacije iz uvoda na poljima brazilskog sjeveroistoka, kao što kaže u jednom od uvoda ponovljenog izdanja djela João Luiz Lafeté (1977).

"Lažni rukopis" rezultat je, kao što je poznato, odvažnog i kreativnog spisateljskog iskustva Silviana Santiaga koje postaje razrađeni pastiš polazeći od iscrpnog istraživanja te kulturološkog i teorijskog promišljanja. U njega je Silviano Santiago s iznimnom vještinom uklopio Gracilianoovo pisanje. I to kao da je vježbao pisati (i u tome uspijeva) intelektualnom i zanesenom kaligrafijom ciljnog autora pastiša, u ostvarenju koje se u čudesnom sklopu esejističke artikulacije ne ustručava prenijeti, uz pomoć suptilnih sredstava, tekst iz prošlosti u sadašnjost, iz vremena Graciliana Ramosa tijekom Vargasove diktature u vrijeme pisanja Silviana i vojnog udara nakon 1964. No tekst ide još dalje, onkraj bezdana, u kojem se kolonizatorska prošlost iznova pojavljuje referirajući se na Cláudia Manuela da Costa, u rudarskoj sredini apsolutističkog nazora u sukobu s prosvjetiteljstvom kojim se hranila urota iz 1789. u pokrajini Minas Gerais. Pripovjedač također obrađuje temu smrti preko smrti Vladimira Herzoga, žrtve totalitarne politike vojne diktature iz 1975. Roman *Em liberdade* spominje smrt izdajice Cláudia Manuela da Coste kojega je, u fiktivnoj Silvianovoj verziji, pisac Graciliano istraživao u Nacionalnoj knjižnici. Treba se prisjetiti da se u zapletu brazilске povijesti verzija Cláudijeve smrti (koji se u zatvoru zadavio vezicom s pidžame) povezuje sa službenom verzijom smrti Vladimira Herzoga, koji se, poput Cláudia, zadavio vezicom s pidžame u prostorijama vojnoga zatvora.

U prozi Joãoa Gilberta Nolla, kao što je roman *Berkeley em Bellagio*, promatra se muški protagonist čije ime nije poznato, koji putuje iz brazilskoga Porto Alegrea u Sjedinjene Američke Države, sletjevši u zračnu luku u San Franciscu, s manje od stotinu dolara

u džepu, kako bi sudjelovao u akademskim aktivnostima Sveučilišta u Berkeleyju. Lik je potlačen intelektualac, koji je, osim što je nezaposlen, jako teško došao do vize kako bi mogao putovati, jer su mu je u američkom konzulatu u São Paulu tri puta odbili izdati nakon poziva za sudjelovanje u aktivnostima na Sveučilištu Berkeley. Zbog svoje komplicirane situacije postaje sumnjiv da pokušava imigrirati, s obzirom da ne posjeduje diplome koje bi ukazivale da je uistinu spreman za zadatak te važnosti, kao što je izgleda smatrala državna birokracija zadužena otvoriti vrata obećane zemlje siromašnom susjedu, a koja ga je tri puta spriječila da ode iz Brazila i prijeđe carinsku granicu između juga i sjevera planeta.

I u romanu *Lorde* Nollin lik ne posjeduje identitet i nije obilježen slavom. Osobno ime nije važno, iako se između lika iz *Berkeleyja* i lika iz *Lordea* ističe klasni identitet. Unatoč tome što su intelektualci i obrazovani ljudi te imaju sofisticiran književni ukus, oni su građani drugoga reda: siromasi iz kapitalističke periferije; predstavljaju "kozmpolitizam" siromašnih (Santiago). Jedan ima sto dolara u džepu usred kalifornijskog glamura, i po tome se veoma razlikuje od bogate klijentele koja pohađa imućnu sveučilišnu strukturu Berkeleyja. Drugi živi u četvrti koju londonska buržoazija prezire, gdje nijedan član engleske sveučilišne zajednice ne bi stanovao.

Isti lik iz *Lordea* nema uopće novaca, osim nepoznate sume koju bi mu neki tip kojega jedva poznaje trebao isplatiti. Osim toga, djeluje prestrašeno zbog lošeg dojma što su na njega ostavili susreti s Englezom koji ga je pozvao, kada je stigao u London, bojao se čak da ga njegov domaćin neće čekati u međunarodnoj zračnoj luci. U tom smislu, tri citata očitno nude dvije upadljivo neskladne slike koje se razlikuju ne samo po teritorijalnoj karakteristici svjetova kojima pripadaju, nego i po prostoru u kojem se uklapaju ili ne uklapaju u zemlji podrijetla u slučaju romana *Em Liberdade*, i u zemlji odredišta u tekstovima Joãoa Gilberta Nolla.

Putovati, u ta dva slučaja ne znači istu stvar. U prvom slučaju, u tekstu Silviana Santiaga, putovati znači ići iz jednoga jezičnog mjesta u drugo, pretvarajući se u pastiš da se putovanje zbiva u jeziku i s jezikom, što je nagovještaj po kojem se jezik ne ostvaruje samo kao literarni i tipizirajući sadržaj čina putovanja, nego se putovanje povezuje sa stvaranjem, simuliranjem, prevođenjem, prenošenjem, promjenom oblika, temporalnošću i prostorom. U slučaju druga dva epigrafa koja su citirana iz romanâ Joãoa Gilberta Nolla, ako putovanje postoji u doslovnom smislu premještanja likova iz jedne države u drugu, ono se ne ograničava na to očitno značenje, nego se spaja s putovanjem značaja: nasumičnim premještanjem subjekta s jednoga mjesta na drugo u jezičnom prostoru, otkrivajući krhkost jezika, projekata, osjećaja i subjektivnosti uronjene u upornu samoću i upućujući na mogućnost da se jezik sâm promatra poput polja / tijela na putovanju.

Za razliku od romana *Em liberdade*, fragmenti Nollove fikcije u druga dva citata upućuju na dva teksta u kojima putovati prvenstveno znači biti prepušten struji života, pri čemu se zauzima neugodan i nesiguran položaj predodređen za gubitnike. U tom smislu, u romanu *Em liberdade* prikazuje se jedan Graciliano u potrazi za domom nakon što je izašao iz zatvora i smjestio se u luksuznu kuću Joséa Linsa do Rega, koji zajedno sa suprugom predstavlja ljubaznog domaćina dvojice prijatelja, no u Gracilianovim očima oni se hvale pred prijateljima pokazujući pisca koji je nedavno izašao iz zatvora kao da je neka vrsta trofeja, zlatni lavlji tamarin, biće za pokazivanje u kući uzgajivača šećerne trske s mnogobrojnim latifundijama na brazilskom sjeveroistoku, kao da se, ironično, uspoređuje s etnografom iz teksta *Najmanja žena na svijetu*, priče iz *Obiteljskih veza* (1960) Clarice Lispector, kada su Pigmejku koju su izvukli iz dubine tropske prašume izložili javnosti.

Vrijeme koje se obrađuje u sva tri romana obuhvaća prijelaz s kraja 20. stoljeća na početak 21. Sukladno tome, može se reći da je to također jedno razdoblje, ali ne više iz perspektive ekonomije teksta, nego iz ekonomske i političke panorame svjetskoga kapitalizma, koji se naziva globalizacija.

U *Globalization: human consequences* (*Globalizacija: ljudske posljedice*) Zygmunt Bauman smatra da je duboko značenje ideje o globalizaciji vezano za "neodređen, nediscipliniran i samopokretački karakter globalnih stvari" (Bauman 1999, str. 67).

Prema shvaćanju ovog autora, globalizacija nije drugo ime za univerzalizaciju, za koncept moderne države koji je jednoglasno nagovijestao "želju da promijeni svijet, da ga učini boljim nego što je bio i da širi promjenu i poboljšanje na globalnoj skali, prema dimenziji vrste." Ničega od toga više nema u značenju globalizacije, nadopunjava Bauman (str. 67).

Kao veoma aktualnu kritiku globalizacije, ističem sljedeći odlomak pripovjedača, lika, intelektualca i biografa nedavno objavljene fikcije *Mil rosas roubadas* (*Tisuću ukradenih ruža*, 2014) Silviana Santiaga:

Izraz *self-made man* nije pao s neba u Latinsku Ameriku. Posuđen je od vodeće nacije sa sjevera koja ga je, počevši od 1940. naovamo, uspjela transformirati u fleksibilan i pristupačan model i uvesti ga u povijest modernih vremena o kojima govori Charlie Chaplin. Svima, počevši od radnika, model je dopuštao jednak pristup *američkom načinu života*. Nakon što je zatražena posudba, izraz smo odmah prihvatili i usvojili svi mi, Amerikanci iz središnjeg i južnog dijela kontinenta. Model *self-made man* dinamizirao se ponavljanjem koje nije bilo nikakva novost. Pretvorio se u jedini model ponašanja, usporediv sa socijalnom i ekonomskom mobilnošću za kojom žude radoholičari. Među nama, Amerikancima iz središnjeg i južnog dijela, radoholičari su pronašli kolektivnu reprezentativnost i političku podršku jedino u sustavu s diktatorskom ili autoritarnom vladom. (Santiago, 2014, str. 259)

Globalizacija je također motiv razmišljanja Davida Harveya u knjizi *The New Imperialism* (*Novi imperijalizam*), koji fenomen predstavlja kao svjetsku instancu u kojoj se razvija i potiče posebna karakteristika napredovanja nove "kapitalističke klase van nacionalnih granica ulagača, izvršnih direktora i iznajmljivača", koji pribjegavaju teritorijalnoj vladavini kako bi "zaštitili svoje interese i izgradili takvu vrstu arhitekture u kojoj bi mogli preuzeti svjetsko bogatstvo u svoje ruke." Osim toga, ta klasa slabo poštuje "odanost ili nacionalne vrijednosti ili one vezane uz mjesto" pa može biti multirasna, multietnička, multikulturalna i kozmopolitska ako to financijski zahtjevi i traženje dobiti nalažu, te će na isti način zatvoriti tvornice i smanjiti opseg posla na svom vlastitom teritoriju, ako žudnja za dobiti tako odluči (Harvey 2013, str. 152).

Ispitujući posljedice ove veze s bilo kojim radnim zakonodavstvom koje više ide u prilog radniku, Harvey naglašava da, za razliku od faze koja je prethodila kapitalizmu, nazvane "čvrst modernizam" prema Zygmuntu Baumanu u njegovoj knjizi *Tekuća modernost* (2001), globalizacija izaziva mnoge gubitke u slabije razvijenom svijetu, u prostoru koji će služiti kao opskrbiljivač masovne proizvodnje radne snage (i pisci se nalaze unutar te skupine), a koja će biti sve više prepuštena jednom prevrtljivom i nesigurnom gospodarskom sustavu sa sve fleksibilnijim zakonima o radu okrenutim povećanju i vraćanju dobitka vlastitom uloženom kapitalu.

Ne želeći učiniti od književnoga djela zrcalo stvarnosti, ali znajući da je to nemoguće čak i zato što takozvanu socijalnu stvarnost treba shvatiti kao kompleksan konstrukt, a ne kao transparentnu "stvar" uočljivu golim okom, ipak, može se reći da i tekst Silviana Santiaga jednako kao i Nollov tekst tematiziraju svijet globalizacije.

Te proze ukazuju da je globalizacija svršen čin koji se, ako se prezentira kao nešto dobro, također može shvatiti i kao nešto loše. O tome što znači termin globalizacija, vrijedi se prisjetiti citata Johna Kavanagha iz 1998. kada je bio član Instituta za politička istraživanja u Washingtonu, koji kaže:

Globalizacija je dala više prilika ekstremno bogatima da brže zarađuju. Ti pojedinci koriste najnoviju tehnologiju kako bi velikom brzinom premještali velike sume novaca diljem svijeta i sve djelotvornije špekulirali. Nažalost, na isti način tehnologija ne utječe na živote siromašnih. Ustvari, globalizacija je paradoks: veoma je plemenita prema nekolicini, ali ostavlja po strani ili marginalizira dvije trećine svjetske populacije. (Kavanagh, prema: Bauman 1999, str. 79)

Ako promotrimo horizont očekivanja glavnoga lika iz romana *Lorde* (2004) Joãoa Gilberta Nolla, vidjet ćemo da za njega, kad bi jedan intelektualac iz države u nastanku, intelektualac pisac na putovanju, kao što je slučaj u Kaliforniji s glavnim likom citiranim iz romana *Berkeley em Bellagio*, otišao u Englesku, to znači zamijeniti samoću Porto Alegrea samo-

ćom u Londonu, premda vjeruje da će u engleskom gradu moći računati na neku zaradu sa strane kako bi se prehranio (2003, str. 10), što se ne događa.

U kulturi novca u globaliziranom svijetu, situacija lika živi u okruženju za koje se u najmanju ruku može reći da je kontradiktorno. Jednako kao i nezaposleni u svijetu, i pisac “emigrant”, esejist Silvano Santiago u romanu *O cosmopolitismo do pobre* (*Kozmopolitizam siromašnih*, 2004) slijedi protok transnacionalnog kapitala “poput suncokreta”, osvajajući gradove postindustrijskog svijeta (2004, str. 52).

Ideološki, bez ikakva kritičkog mišljenja, banaliziralo se vjerovanje u globalizaciju i njezin dosljedni multikulturalizam ljubavi prema različitosti, odnosno, u snagu razumijevanja i vrednovanje ljudskih prava, i suočavanje i uklanjanje prepreka koje odvajaju ekonomske skupine, granica između država, rodova, spola i rasa, ograničenja koja će biti dokinuta uz nove geografije u fazi planetarne korelacije. To vjerovanje je nagrizeno i u naraciji *Lordea*, i u romanu *Berkeley em Bellagio*, na jedan stilistički jednostavan, elegantan i nenapadan način.

Ako se globalizacija predstavlja kao jedan novi raj koji ljudima daje priliku da ostvare željenu jednakost i demokratski dostojan život, Nollova naracija i esejistički rad filozofâ Baumana i Harveya naglašavaju da u novome svijetu globalnog kapitalizma velik dio populacije, čak i kada je obrazovana i oplemenjena, kao što je slučaj s piscima junacima dvaju ranije spomenutih djela, ne ostavljaajući po strani siromašne i potlačene, ostaje van sfere bogatstva, na margini bilo kakva otkupljenja ili tobožnjeg brisanja granica između središta i periferije, moći i pokorenog svijeta.

U jednom intervjuu s Eder Chioetto iz 2003. godine, pokazujući političku osviještenost, João Gilberto Noll procjenjuje svoj vlastiti ukradeni položaj pisca i kaže:

Sva moja otuđenost ima samo nešto malo od romantičara, ništa više. Činjenica da živim u hotelu i da pišem rukom, sve to što bi se na prvi pogled moglo činiti kao glamur, ustvari, nema ništa od glamura, nego je to činjenica nastala iz lude odluke koju sam donio prije petnaestak, dvadesetak godina, da ću se baviti književnošću, u smislu da ću biti *full-time* pisac, zbog čega sam neko vrijeme živio pod tuđim krovovima, pišući svoje knjige u bratovoj ljetnoj vikendici u jeku zime, kako bih mogao zadržati svoj prostor za stvaranje. U tom pogledu, bilo mi je donekle teško osjetiti se geografski sigurnim da bih kod sebe mogao držati stroj velik poput računala, a da ga ne moram vući cestama života poput akrobata ili beskućnika, što sam ustvari bio. (Noll, prema: Madagleno 2012, str. 8)

U raspravi o ulozi pisca intelektualca koji se rodio na periferiji kapitalizma prisutna je ideologija koja gradi totalitarizam, trenutno goruća tema, ali koja računa, već odavno, s pionirskom i značajnom studijom pod naslovom *The Origins of Totalitarianism* (*Izvori totalitarizma*) Hanne Arendt. Njezin način razmišljanja o problemu dopušta da se potvrdi kako se

pisci intelektualci izvan dominantnog centra i postkolonijalnog podrijetla suočavaju, u svojim pokušajima internacionalizacije, poput tematiziranih pisaca u romanima *Lorde* i *Berkeley em Bellagio*, sa sumnjom u ekonomsku oskudicu i s pogoršanjem procesa pražnjenja subjektivnosti i osiromašenja intelektualne rasprave, budući da tržište književne produkcije i/ili nešto tome srodno i komercijalizacija intelektualaca i subjektivnosti trebaju slobodan jezik kako bi zajamčili svoju inovaciju i dvostruko treniranje užitka čitanja i pisanja, jednako kao što im je potrebna sloboda mišljenja koja se procesuirala van novih proždrljivih birokratskih okova komercijalizacije.

Komentirani tekstovi predstavljaju nam likove koji se odbijaju prilagoditi potičući snagu narušavanja i otuđenja polazeći od svakodnevnog jezika i razotkrivajući da čitatelj uviđa kako “osnovne životne činjenice nastaju u svojem apsurdnom stanju, u borbi između nepogrešive logike sustava i razloga nekoga” (Coetzee 2013, stražnje korice); nekoga tko je lik (i da se kritičar i čitatelj zadržavaju u prostoru u kojem jesu: u fikciji) koji još traži u toj bolnoj slijepoj ulici neki kreativan oblik i oslobađajuću misao koje bi mogle potaknuti promjene za nove putove darežljivije prema svima.

S portugalskoga prevela
Petra PETRAČ

BIBLIOGRAFIJA

Agamben, Giorgio. “*O que é o contemporâneo?*” *E outros ensaios*. Prijevod: Vinícius Nicastro Honesko. Chapeco, SC: Argos, 2009.

Arendt, Hannah. *Origens do totalitarismo: anti-semiotismo, imperialismo, totalitarismo*. Prijevod: Roberto Raposo. 6. izd. São Paulo: Companhia das Letras, 2006.

Arendt, Hannah. *Responsabilidade e julgamento*. Prijevod: Rosaura Eichenberg. São Paulo: Companhia das Letras, 2004.

Barthes, Roland. *Aula: Aula inaugural da cadeira de Semiologia Literária do Colégio de França* [objavljeno 7. siječnja 1977.]. Prijevod i pogovor: Leyla Perrone-Moisés. 12. izd. São Paulo: Cultrix [s/d].

Bauman, Zygmunt. *Modernidade líquida*. Prijevod: Plínio Dentzien. Rio de Janeiro: Zahar, 2001.

Bauman, Zygmunt. *Globalização: as consequências humanas*. Prijevod: Marcus Penchel. Rio de Janeiro: Zahar, 1999.

Benjamin, Walter. [1927–1940] *Paris, capitale du XIXème siècle: le Livre des Passages*. Prijevod: Jean Lacoste za Rolf Tiedemanna. 3. izd. Paris: Cerf, 1989.

Bordini, Maria da Gloria. “Crises pós-modernas e o fim das utopias: o lugar da literatura”. U: Helena, Lucia (org.). *Literatura, intelectuais e a crise da cultura*. Rio de Janeiro: Contra Capa, 2007. str. 51–63.

Coetzee, J. M. *A infância de Jesus*. Prijevod: José Rubem Siqueira. São Paulo: Companhia das Letras, 2013.

Colombo, Sylvia. *Passado remexido: a volta de A lata de lixo da história. Entrevista a Roberto Schwarz. Folha de S. Paulo*. São Paulo: Domingo, 18. svibnja 2014., Caderno *Ilustríssima*, str. 6.

Harvey, David. *O novo imperialismo*. Prijevod: Adail Sobral e Maria Stela Gonçalves. 7. izd. São Paulo: Edições Loyola, 2013.

Helena, Lucia. "A literatura como passagem". U: Helena, Lucia. *Ficções do desassossego: fragmentos da solidão contemporânea*. Rio de Janeiro: Contra Capa, 2010, str. 169–184.

Helena, Lucia. "Os intelectuais e as novas cadeias de papel". U: Helena, Lucia (org.). *Literatura, intelectuais e a crise da cultura*. Rio de Janeiro: Contra Capa, 2007, str. 23–30.

Kavanagh, John. Prema: Bauman, Zygmunt. *Globalização: as consequências humanas*. Prijevod: Marcus Penchel. Rio de Janeiro: Zahar, 1999, str. 79.

Lafetá, João Luiz. "O mundo à revelia". U: Ramos, Graciliano. *São Bernardo*. Pogovor João Luiz Lafetá. Ilustracije Darel. 27. izd. Rio de Janeiro: Record, 1977, str. 173–197.

Magdaleno, Renata Fernandes. "Um autor em movimento: uma reflexão sobre o escritor brasileiro contemporâneo através da obra de João Gilberto Noll". U: *Estudos de Literatura Brasileira Contemporânea*, Brasília, br. 39, siječanj/lipanj. 2012.

Noll, João Gilberto. *Lorde*. São Paulo: Francis, 2004.

Noll, João Gilberto. *Berkeley em Bellagio*. São Paulo: Objetiva, 2002.

Noll, João Gilberto. *Berkeley em Bellagio*. São Paulo: Francis, 2003.

Noll, João Gilberto. *Solidão continental*. Romance. Rio de Janeiro: Record, 2012.

Santiago, Silviano. *Em liberdade: uma ficção de Silviano Santiago*. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1981.

Santiago, Silviano. *Mil rosas roubadas*. Romance. São Paulo: Companhia das Letras, 2014.

Santiago, Silviano. *O cosmopolitismo dos pobres*. Belo Horizonte, MG: EDUFMG, 2004.

Silva, Marcio Renato Pinheiro da. "Mímesis a contrapelo: ficção e autobiografia nos romances *Berkeley em Bellagio* e *Lorde*, de João Gilberto Noll". *Remate de Males*, Campinas, SP: UNICAMP, v. 29, br. 2, srpanj/prosinac 2009, str. 299–317.

Schwarz, Roberto. "Cultura e política, 1964–1969". U: Schwarz, Roberto *Cultura e política*. 2. izd. São Paulo: Paz e Terra, 2005, str. 7–58.

Schwarz, Roberto. *A lata de lixo da história*. São Paulo: Companhia das Letras, 2014.

SUMMARY

THE INTELLECTUAL WRITER IN A GLOBALIZING AGENDA: THOUGHTS ON THE POOR ON A MULTICULTURAL MARKET

Taking contemporary literature into account, this article analyses the location of the intellectual writers in emergent countries in the context of the internationalization of the artistic production. The condition of the intellectual writers as individuals adrift will be here compared to their *status* acquired (or not) after their work is translated and spread abroad. Comparing the situation of Brazilian intellectual writers from the 1930s to 1940s to their critical fictional rep-

resentation in Silviano Santiago's *Em liberdade* (1981); to the situation of the writer in the early 21st century, as fictionalized in João Gilberto Noll's *Lorde* (2004) and *Berkeley em Bellagio* (2002), this reflection asserts that a battle between the different conceptions of nationality and the powers of a utopian thought takes place in the center of the intellectual arena. The last three decades of the 20th century, fictionalized in *Em liberdade*, and the early years of the 21st century, represented in Noll's novels stage both the ironic skepticism and the crisis of the triumphant utopias, as well as the clash of the intellectual writers with the issues of achieving (or not) money and status in the process of trading their cultural products inside a society ruled by groups that represent the elite of the globalized world, and whose interests lie in the acquisition of consumer goods. In relation to the internationalization of the intellectual writers in the market of the globalized academic world, it will be highlighted here that the acclaimed multiculturalism can be seen as corresponding to the "improvement of the rules" in which subjectivities succumb to a logic of the play that turn intellectual writers into losers of the globalized system, making them to replicate the roles reserved to subaltern subjects, a consequence of their submission to what is inevitable.

Key words: intellectual writer; multiculturalism; emergent countries; globalized order; commodities; academic world.

BILJEŠKA O AUTORICI

Lucia Helena doktorirala je književnost na Sveučilištu u Rio de Janeirou 1983. Post-doktorat iz komparativne književnosti završila je na Sveučilištu Brown 1989. Sada je u mirovini. Predavala je teoriju književnosti do 1992. na Odsjeku za književnost na Saveznom sveučilištu Rio de Janeiro. Trenutačno je počasna profesorica Sveučilišta Fluminense na kojem se preko javnoga natječaja zaposlila 1994. Bavi se književnošću s naglaskom na književnu teoriju, komparativnu književnost i brazilsku književnost. Od 1995. do danas vodi studijsku grupu CNPQ/UFF Nacija i naracija. Među mnogim knjigama i člancima ističu se: *Nem musa, nem medusa: itinerários da escrita em Clarice Lispector* (2000), *Solidão tropical: o Brasil de Alencar e da modernidade* (2006), *Ficções do desassossego: fragmentos da solidão contemporânea* (2010), *Náufragos da esperança: a literatura na época da incerteza* (2012). Predavala je kao gostujuća profesorica na tečajevima u Brazilu, Sjedinjenim Američkim Državama i u Europi. Godine 2009. primila je 2. nagradu za istraživanja na području humanističkih i društvenih znanosti. Istraživačica je 1-A u Nacionalnom vijeću za znanstveni i tehnološki razvoj Brazila.